

«ОЙ, ЛЕТИЛИ ДИКІ ГУСИ»: НЕСТАНДАРТНИЙ ПОГЛЯД НА ПЕРШУ СВІТОВУ ВІЙНУ

Анотація

У статті подано науковий аналіз епізодів нетипової поведінки диких гусей у 1914–1915 рр. як безпосередній наслідок Першої світової війни.

Ключові слова: *птахи, дикі гуси, Перша світова війна, природа, техногенний вплив.*

Abstract

The article presents a scientific analysis of episodes of atypical behavior of wild geese in 1914–1915 as a direct consequence of the First World War.

Keywords: *birds, wild geese, the First World War, nature, man-made influence.*

Вступ

Вивчення минулого з урахуванням його різноманітності й багатоаспектності є однією з тенденцій сучасної історичної науки. Відтак, у поле зору дослідників дедалі частіше потрапляють ті історичні факти, на які попередні покоління істориків узагалі не звертали увагу. Втім, якою б незначною чи навіть дріб'язковою не здавалася подія, вона має свою причинність, своє наукове пояснення. В нашому випадку, це стосується аналізу двох епізодів, які хоча й виходять за межі традиційного предметного розуміння історії, проте, водночас, як буде видно нижче, органічно вписуються в заданий авторами історичний контекст. Для цього застосовано сучасний методологічний інструментарій, в основі якого лежить мультидисциплінарний підхід.

30 жовтня 1914 р. в одній з українських газет з'явилося повідомлення про споглядання жителями Києва на берегах р. Дніпро непересічного природного явища – польоту зграй диких гусей у північному, тобто зворотному, напрямку, які до того з року в рік летіли у південні краї для зимівлі. Бувалі місцеві мисливці стверджували, що повернення птахів зумовлювалося переляком «смуг полів боїв». У пресі поведінку диких гусей влучно назвали «відлунням війни».

Наприкінці лютого 1915 р. ці птахи здивували вдруге. Коли місцеві річки очистилися від криги, кияни та жителі навколишніх населених пунктів очікували на їхній традиційний приліт з півдня. Газетярі пояснювали відсутність гусей військовими діями, які відбувалися на шляху слідування птахів [1, с. 211].

Результати дослідження

Прикута увага людей до міграцій диких гусей певною мірою можна пояснити прадавніми традиціями. Наприклад, у слов'ян відліт цих птахів означав кінець літа, повернення – передвіщало настання весни, тобто прихід тепла.

У цьому контексті доречно згадати про вірування, пов'язані з появою іншого перелітного птаха – сопілки, який, на відміну від дикого гуся, викликав зовсім іншу реакцію. Ще в середні віки європейські спостерігачі відзначали, що кочівлі зграй богемської сопілки (*Bombus garrulus*) на південь часто збігалися із зимовими спалахами чуми та холери. Відтак, пташка стала передвісницею нещастя, голоду, хвороб і всіляких негараздів. Прикметно, що стара народна назва сопілки голландською мовою – *Pestvogel* («чумний птах»), а німці її назвали *Unglücksvogel* («птах-катастрофа»). Зловісні забобони про сопілку збереглися і в ХХ ст.: вторгнення цього виду до Великої Британії та Німеччини взимку 1913/1914 рр. розглядалося заднім числом як провісник Першої світової війни [2]. Невипадково, тогочасні британські газети писали про масові вбивства сопілок попри існування Закону про їхній захист. Один з кореспондентів Вігана нарахував не менше 75 випадків. Активну участь у вбивстві пташок брали хлопчачки, які, очевидно, зокрема задля розваги, стріляли по них з рогаток [3, р. 4]

Щодо згаданих вище двох епізодів із дикими гусками, можемо припустити, що це були чи не перші в історії випадки техногенного впливу на процес міграції птахів. Інакше і не могло бути, адже саме в 1914 р. розпочалася війна, в якій було задіяно безпрецедентну кількість великокаліберної артилерії. Шум бою і розмах механізованої війни на фронті простягалися на сотні кілометрів [4]. Так, наприклад, звук бойових дій у Франції та Бельгії був моторошним нагадуванням жителям англійського Східного Сассексу про руйнівний характер воєнної доби. Для англійців це означало тривале і тривожне очікування того, чи не перетворяться почуті ними звуки на особисту трагедію. Відстань від східного узбережжя Англії до р. Соммі, де в 1916 р. розгорнулася грандіозна битва, становила понад 200 км [5].

Відомо, що протягом тисячоліть гуси летять тим самим шляхом, що пролягає вздовж річок і лісів, зупиняючись, щоб відпочити і вгамувати голод і спрагу. Пролітаючи над Україною до Північної Африки, Азії чи півдня Європи, вони зупиняються набиратися сил, відкладають жир перед далеким перельотом та зимівлею [6]. Якщо уважно придивитися на карту їхніх маршрутів, то на півдні українських земель один з них зміщувався на південний захід, проходячи далі через Балканський півострів. Судячи з усього, саме над Балканами дикі гуси опинилися в тих незвично екстремальних умовах, які в жовтні 1914 р. змусили їх розвернутися на півдорозі назад, а в лютому 1915 р. – відмовитися від повернення після зимівлі. Це підтверджувалося картою бойових дій: у першому випадку точилися запеклі бої на австро-сербському фронті, а в другому – британський та французький флоти активно обстрілювали турецькі укріплення під час Дарданелльської операції. Безперечно, надпотужні артилерійські канонади не могли не справити на зграї гусей відповідного лякаючого ефекту.

Водночас, варто вказати на неоднакову реакцію різних видів птахів на бойові дії. Подібно до людей, деякі з них демонстрували дивовижну здатність до адаптації. Зокрема, британські військові на Західному фронті неодноразово спостерігали за солов'їним співом під час гарматних залпів та прольотами мартинів і ластівок над окопами, незважаючи на жвавий гуркіт кулеметів [7].

Утім, саме дикі гуси характеризуються великою полохливістю [8, р. 56]. Сучасні дослідження показують, що саме цей вид птахів найбільш тривожно реагує на різні тригери, наприклад, сигнал тривоги чайки або звук вертольоту [9, р. 136]. Ця полохливість не останньою чергою зумовлюється особливостями стадної поведінки. Зазвичай, тварини у великих групах (зграї диких гусей) раніше виявляють потенційну небезпеку і, відповідно, швидше тікають [10, р. 6100].

Висновки

Отже, в 1914–1915 рр. жителі Київщини спостерігали безпрецедентні природні явища у вигляді нетипової поведінки диких гусей. Вона була прямим наслідком Першої світової війни, зайвий раз вказуючи на її безпрецедентну масштабність та інтенсивність. Цілком можливо, згадані повідомлення українських газет були одні з перших письмово засвідчених випадків техногенного впливу на міграції птахів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Герасимов Т. Ю. Міста Правобережної України і Перша світова війна: повсякденна історія: монографія. Вінниця : ТОВ Меркьюрі-Поділля, 2017. 436 с.
2. Juniper, plagues, and waxwings. URL: <https://www.10000birds.com/juniper-plagues-and-waxwings-arrowood-farm-brewery-waxwing-juniper-farmhouse-ale.htm>. (дата звернення: 10.02.2023).
3. Coward Th. 100 years ago: Stop the slaughter of the waxwing // The Manchester Guardian. 1914. 6 April. P. 4.
4. Shattering the nerves: sound effects in WWI. URL: <https://wordsinwartime.wordpress.com/2014/11/16/shattering-the-nerves-sound-effects-in-wwi/>. (дата звернення: 19.01.2023).
5. The Sound of Guns. URL: <http://www.eastsussexww1.org.uk/sound-guns/index.html>. (дата звернення: 15.02.2023).
6. Ступчук Л. Полетіли дикі гуси // День. 2019. № 210–211. URL: <https://day.kyiv.ua/article/naprykintsinya/poletily-dyki-husy>. (дата звернення: 11.02.2023).
7. Bird's behavior. URL: http://www.scotlandswar.co.uk/pdf_Birds'_Behaviour.pdf. (дата звернення: 14.01.2023).
8. Armstrong E. A. The Symbolism of the Swan and the Goose // Folklore. 1944. Vol 55. № 2. Pp. 54–58.

9. Deboelpaep E., Keleman P.-J., Vanschoenwinkel B., Koedam N. Gallant geese, fearful flocks? Flock size and heterospecifics alter the escape behaviour of an invasive goose // *Belgian Journal of Zoology*. 2018. № 148 (2). Pp. 135–147.
10. Morelli F., Benedetti Ya., Díaz M. Contagious fear: Escape behavior increases with flock size in European gregarious birds // *Ecology and evolution*. 2019. Vol. 9. Issue 10. Pp. 6096–6104.

Герасимов Тимофій Юрійович – доктор історичних наук, доцент кафедри суспільно-політичних наук, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, Україна, e-mail: timger84@gmail.com.

Павич Сергій Степанович – викладач вищої категорії, методист відокремленого структурного підрозділу «Барський фаховий коледж транспорту та будівництва» Національного транспортного університету, м. Бар, Україна, e-mail: sergiyninapavich@gmail.com.

Gerasymov Tymophiy – doctor of historical sciences, assistant of professor of Social and Political Sciences Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia. e-mail: timger84@gmail.com.

Pavych Serhiy – a teacher of the highest category, methodologist of the separate structural unit "Bar Professional College of Transport and Construction" of the National Transport University, Bar, Ukraine, e-mail: sergiyninapavich@gmail.com.